

ODJECI SELJAČKE BUNE 1573. U »BALADAMA PETRICE KEREMPUHA« MIROSLAVA KRLEŽE

Mladen Kuzmanović, Zagreb

Galge stoje na početku Krležine kajkavske pjesmarice, u njenu prvom stihu. Galge i tri obješena kmeta jedina su scenografija sablasnog prizora kojim otpočinju »Balade Petrice Kerempuha«. Ispod naslova prve pjesme vremenska signatura scene: anno Domini 1570.

U pristupu ovoj poeziji posebnu pažnju valja posvetiti funkciji arhaičnih oznaka godišta. Određujući vrijeme balade još u podnaslovu, pjesnik upućuje na povijesnu semantiku datuma. Svijet pjesme biva time otvoren radijaciji čitateljevih asocijacija i slika iz označena povijesnog konteksta. Balada je situirana u okvir historijske freske, ali ona nije samo prikaz povijesnih zbivanja već njihova sintetska poetska revalorizacija. Drama otkrivanja ove poezije time je tek započela.

Od trideset i četiri pjesme koliko sadrže »Balade Petrice Kerempuha«, čak je dvanaest u podnaslovu signirano godinama iz 16. stoljeća. Dvadeset balada nema nikakvih vremenskih oznaka, a preostale dvije, *Turopoljska reštauracija* i *Keglovichiana*, uokvirene su 19. odnosno 18. stoljećem. Pregled vremenski nedeterminiranih balada pokazuje da tematski još dvije možemo svesti u koordinate 16. stoljeća. To je pjesma *Verböczy* koju bismo uvjetno mogli datirati godinom 1514, kad je buknuła i kad je — najokrutnije dakako — ugušena velika mađarska kmetska pobuna pod György Dózsom. Te iste godine ugarski plemićki sabor potvrdio je po zlu glasovite protukmetske zakone Istvána Verböczyja koji su 1517. otisnuti u knjizi »Tripartitum« i koji kao neprikosnoveni kodeks očuvanja feudalnih klasnih privilegija vrijede sve do 1848. godine. Instrukivan je svakako podatak da je »Tripartitum« već 1574. godine, dakle prilično ažurno, preveden na hrvatski jezik. Brojna feudalna sudska egzekutiva poznavala je, međutim, dovoljno dobro latinski jezik da nije morala čekati prijevod. Nizanje podataka u vezi s ovim djelom mađarskog feudalnog zakonodavca gotovo refleksno izaziva neke leksičke asocijacije u vezi s jezikom »Balada Petrice Kerempuha«. Rječnik ovog djela, naime, posjeduje dva sinonima imenice *krvnik*, dvije replike upravo mađarske provenijencije: *hahar* i *porkolab*. Valja se ovom prilikom sjetiti isto tako da je u »Baladama« sudac gotovo uvijek *rihtar*. U skladu s ovakvim verböczyjevskim poimanjem svijeta

prebendar zagrebačkog Svetog Marka, komediograf Tituš Brezovački, objavit će u »Novom kalendaru za leto 1801« pjesmu *Horvat Horvatom horvacki govori* iz koje kao slikovit povijesni dokument izdvajamo dvije strofe:

Negdo gozpon mora biti:
drugač kmet' ne budu siti,
gozpon daje kmetu zemlju,
zat' gozpoda tlaku jemlju.

iz čega slijedi prebendarski logičan zaključak:

Anda tlaka je pravična,
nit vu ničem ni krivična,
gozpon z-gruntom kmet' zderžava,
prav je, da kmet tlaku dava.

Cijelu ovu prebendarevu (*gozponovu*) mudrost mladi markiz Fran Krsto Frankopan sazeo je mnogo direktnije i dakako manje delikatno u cigla dva stiha jedne svoje napitnice:

Što težaci prideluju,
naj ležaci nasladuju.

U glavi Imbre Skunkača, piličara i tata, tragičnog lika iz *Keglovichiane*, prebendareve i markiževe teze o *gozponima* i *ležakima*, o dubokoj logičnosti i pravednosti feudalnog ustrojstva svijeta stežu se u gorak kmetski aksiom *da žitek je za Grofa pratfan pun kuglofu*.

Temu seljačke bune nalazimo i u baladi *V megli* koja nema vremenskih oznaka i tek posljednjim svojim stihom *Kervavi akordi vu stubičke dram*i unatrag, dakle, naznačuje povijesne koordinate krvavog, maglenog, mrtvog pejzaža u prvom dijelu pjesme. I tako dok u blatu trunu kadaveri jučer još živih kmetskih rebela, čovjek se sprema za novu etapu, za novu dramu koja će ovaj put biti stubička.

Panoramu hrvatskog 16. stoljeća pjesnik reanimira sa četrnaest balada u vremenskom rasponu od godine 1514. (pjesma *Verböczy*) do 1594. (*Carmen antemurale sisciense* i *Po vetru glas*). Istaknimo odmah da »Balade Petrice Kerempuha« nisu organizirane kronološkim slijedom i da naše pregrupiranje Krležine rekonstrukcije šire povijesne scene oko A. D. 1573. predstavlja nužno analitičko »nasilje« nad organizacijom ovog poetskog korpusa. Stoljeće Gupčeve bune počinje tako u »Baladama Petrice Kerempuha« reminiscencijama na jedan pravnički kodeks, na jednu ugušenu bunu (zanimljivo je da se u literaturi kad je riječ o slomu nekog ustanka najčešće spominje upravo *gušenje* bune, dakle jedan od oblika *umorstva*), a završava ciklusom bitaka s Turcima kod Siska. Pored ovih četrnaest balada u Gupčevo vrijeme valja svakako inkorporirati i *Lamentaciju o štibri* koja nema kronoloških oznaka jer njeno vrijeme »pokriva« nekoliko stoljeća i *Planetarijom* kao sintetsku pjesničku viziju i revalorizaciju hrvatske povijesti. Unutar ovako vremenski grupiranih balada temu bune, iskazanu direktno ili posredno, kao slutnju, kao pun zamah ustanka, sudsku istragu ili krvav epilog, nalazimo u pjesmama *Petrica* i *galženjaki* (A.

D. 1570), *Po Medvednici* (A. D. 1570), *Na mukah* (A. D. 1573), *V megli* i u *Kroniki* (A. D. 1573). Dobri poznavaoци »Balada Petrice Kerempuha« mogu prigovoriti da u ovom izboru nisu spomenute balade *Baba cmizdri pod galgama* koja se scenografijom i intonacijom gotovo nastavlja na pjesmu *Petrica i galženjaki*, zatim *Galženjačka*, *Mizerere Tebi*, *Jeruzalem* ili *Nenadejano bogčije zveličenje* koje se našem izboru mogu pribrojiti kao ekspresivni (vremenski nedeterminirani) komplementi. Iako ovi prigovori nisu lišeni ozbiljnih argumenata, naš se pristup ipak ograničava na prikaz pet spomenutih pjesama koje su tematski izrazitije vezane uz Gupčevu bunu. Šire interpretacije ove tematike morale bi svakako uključiti u analizu i drugu skupinu balada i ispitati njihovo mjesto i funkciju u Krležinoj viziji hrvatske prošlosti.

Galge, *kerv*, *smert* i *megla* tematske su riječi ove knjige kajkavskih stihova koja započinje epilogom trostrukog umorstva, a monolog Kerempuhov što slijedi već sluti stubičku katastrofu i nove masovne pokolje. Tematske riječi Krležine kajkavske poetske retrospekcije istodobno su, znači, temeljna obilježja »dekorativnog panoa naše historije« poslije pomnog plebejskog retuša povijesnih dokumenata. U vezi s tim nužno bi bilo ispitati paletu kojom ova poezija slika povijest, ali i površan pregled iskazuje njezino stezanje u pastozne namaze *crvenog* i *crnog*:

Negdo v mesečini s *kervavom* plahtom maše,
negdo v daljini *kmičnoj* lampaš nosi.

(*Na mukah*)

ili:

Baronus regni,
s prebitom lančom, z devaginati degni,
v smetju zdroblenih sabljah, pancera i meča,
kak larfa *kervava*, slepa i *rdeča*.

(*Pogrebna pesem pilkov pod Siskom*)

Pri tome, dakako, atribute *kmično*, *kervavo* ili *škuro* treba — u ovom slučaju — doživljavati (vidjeti) prvenstveno kao kromatske kategorije. Krležina ikonografija hrvatskog šesnaestog stoljeća, njegovo bikromatsko viđenje povijesne freske proizlazi iz vidnog kuta kojim pjesnik promatra, karakterizira (revalorizira) i slika povijesni korpus.

Utvrdivanje *tematskih*, u našem pristupu to znači ujedno i *povijesnih* slojeva »Balada Petrice Kerempuha, uključuje, kao idući stupanj tematske analize, identificiranje njihove geneze, odnosno determiniranje istoznačnih, srodnih ili komplementarnih slojeva u cjelokupnom Krležinu djelu.¹ U temat-

¹ Odlomak iz proze *Ivan Križovec* (Sabrana djela Miroslava Krleže, svezak 4, Zora, Zagreb 1966, str. 221. i 222) može se uvrstiti u gotovo sve balade s povijesnom tematikom kao nužna deskriptivna nadopuna:

»Doista, ova gornjohrvatska banska strateška baza, što su je usporedili s Flandrijom, imala je u sebi nešto brabantско, nešto primitivno, silno i jednostavno, što se viđa po uljima sjeverne renesanse, te putujući ovako preko ovoga dijela Kraljevine, čovjeku se čini kao da se vlak svrdla u kakav ogroman okvir Brueghelove kompozicije. Slamnati krovovi seljačkih koliba, život, po svojim primitivnim slož-

skom sondiranju makrostruktura »Balada«, u traganju za zajedničkim eksplikativnim segmentima, kategorija vremena (vremena »Balada«) nema osobito značenje. Pri kraju *Lamentacije o štibri*, na primjer, nakon minuciozne sekcije feudalnog društvenog modela, Miroslav Krleža probija povijesne, znači vremenske okvire prvotne scene — monolog se logično nastavlja u novom vremenskom odsječku, tadašnjem (godina 1936) pjesnikovu prezentu.

Prva pjesma, *Petrica i galženjaki*, poslije uvodnog golgotskog prizora snima društvenu panoramu 16. stoljeća u oštrom vertikalnom prerezu. To je beznadni, bezizlazni, do krajnosti napet krvavi krug. U takvu kontekstu buna se — već je spomenuto — sluti, misao o njoj trenutna je disonanca u sustavnom popisu kmetskih stradanja, poniženja i očaja. Tek u petoj strofi pjesme najava bune provalila je kao kontrateza martiriju i jedino kmetsko *vanshajanje*:

Zapamtite kaj vam je Kerempuh rekel:
Hudi bu biškupa odnesel vu pekel
I Šatan bu spekel grofe i prebendare,
gornice i činža prepune ormare!
Kervavo nam je telo Veronikin Robec
vre svira v trombentu tovaruš kmet
Matijaš Gobec.

(*Petrica i galženjaki*)

Knološki gledano to je već svitanje ustanka. Pjesma *Petrica i galženjaki* osvjetljava, posve razumljivo, tek dio kompleksne povijesne panorame. Secirajući kmetski križni put, diluvijalno mrcvarenje bezimene seljačke mase pjesnik gotovo neprimjetno izvodi i teze *velike puntarije*. U našoj interpretaciji ove poezije osobito je važno, međutim, globalno spoznavanje zbivanja na širem povijesnom planu iz kojeg izvire tema ove balade. Valja uočiti simultanost raznolikih kretanja oko A. D. 1570. do 1573. Tada Kerempuhov monolog kao poetska evokacija (*človek se denes friga kak liga, ... za kmetsku glavu tanec bez pomenjše gnade*, ili: *tenfaju denes bogce kak krepane ribe*) postaje jedna od komponenti, svakako najekspresivnija, složene rekonstrukcije vremena. U tako sagledanu vremenu, u kontekstu Krležinih pjesničkih vizija i njegovih sintetskih deskripcija epohe, moći ćemo naslutiti i neka od tematskih ishodišta »Balada Petrice Kerempuha«. Komentar tematici ove balade koji u širokim potezima fiksira sve požare, poraze i sudbonosna povlačenja pred Turcima (a povlačilo se mučno desetljećima) od samog početka stoljeća nalazimo u Krležinu opsežnom eseju *Prolegomena za Enciklopediju Jugoslavije: Incipit ketač planetarijoma obertati se vezda ... Soldatenland ... Regnum Croatiae, Slavoniae ac Dalmaciae ... antemurale christianitatis*:

nostima, tek što se je ukopao u zemlju i stao da se razvija, zidani zvonici rimske crkve, debela, crna plodna brabantka zemlja i seljaci govedari i vinogradari rumeni, nabijeni krvlju, s barilcem vina, kobasicama i lukom. Uvijek netko mokri, netko bljuje, a netko se njiše na vješalima. A nad terenom kreću se oklopnici i prozle vojske u šarenom kondotjerskom ruhu. Španjolski arkebuziri, plaćenici habzburški, virtemberški landsknehti, škripa kola, pobjedničke rulje pijane i agresivne, što se valjaju preko čitavih krajeva i robe i pale sve što dosegnu. Po stanicama stoje Brueghelovi i Callotovi prosjaci, padavičavci i pijane stare prosjakinje, pak goloruci svezani seljaci i žandari s golom bajonetom i nabijenom manlihericom.«

»Sulejman Veličanstveni (1520—1566) osvajao je naše gradove polaganom kao lunta, koja se primiče lagumu neminovnošću katastrofe. To nije bila trenutačna provala vulkana! Turske vojne na našem terenu predstavljaju perverzno krvničko izgaranje ljudskog mesa u tristagodišnjem požaru, koji se neprestano gasi i pali, uništavajući ognjenim krugovima našu civilizaciju po fatalnom sistemu umorstva, spram koga je čitava civilizirana Evropa bila okrutno indiferentna.

Godine 1521 pao je Beograd, a s Beogradom simultano Knin i Skradin, 1523 Ostrovica bibrirska, 1526 Muhač, Ilok, Vukovar, Osijek, 1527 Obrovac, Udbina, 1528 Banjaluka, 1530 Kobaš slavonski, 1531 Kacijanerova protuofenziva do Osijeka i slom kod Valpova, 1537 Klis, 1538 Vrana, Dubica na Uni, Jasenovac, Novska, 1539 Hercegnovi, 1540 Našice prelaze u budimski sandžakat, 1543 Voćin, Orahovica, Valpovo, Brezovica, Pakrac, 1552 Virovitica, Čazma (postaje sandžak), 1556 Kostajnica, 1558 Otok, 1560 Novigrad na Uni, 1565 Krupa, 1566 Siget (smrt Sulejmanova), 1571 turska flota pod admiralom Karajalijom osvaja Ulcinj, Bar, Budvu, Korčulu, Hvar, 1572 Klis, Boka, Budva, 1575 Cazin, 1576 Bužim, 1577 Kladaša, Ostrožac (postaje sandžak), Zrin, 1579 gradi se Karlovac, 1580 Bosna postaje beglerbegluk, 1584 Cetingrad, 1591 Ripač, 1592 Bihać, Blagajski Turanj, Topusko, 1593—4 Sisak, Petrinja itd., itd. Svi ovi datumi za nas su od vitalne važnosti, predstavljajući svaki za sebe čitavo jedno poglavlje naše Golgote.

Sedamdeset godina poslije pada Beograda turska je sila zapela na liniji Senj, Otočac, Slunj, Petrinja, Sisak, Lonjsko Blato, Moslavina, Koprivnica, Novi Zrin na ušću Mure u Dravu, i to je bio strateški maksimum u njenom kretanju na zapad. Brojevi ovog dvjestagodišnjeg rata nijesu mrtva stvar! Ako je Sulejman Veličanstveni morao da od Našica do Virovitice putuje 12 godina ili ako je turski glavni stan od Beograda do Siska izgubio na tempu sedamdeset godina, ako se pobjedonosna armada turska javlja stotinu pedeset i sedam godina (između 1500 i 1657) desetak puta pred Splitom, Šibenikom i Zadrom, onda nam tempo ovoga kretanja govori sam po sebi, da je krv tekla potocima, i tako statističare ne treba da iznenađuje, kako na našem reljefu polovinom XVII stoljeća ne će biti da je živjelo više od nekoliko stotina hiljada stanovnika.«²

U baladi *Po Medvednici*, obilježena je istom godinom kao i *Petrica i galženjaki* — 1570, dramatski je prisutan upravo povijesni kontekst. Zemljopisne koordinate događaja: Sisak, Varaždin, Samobor, Stubica. Animacija vremena i pejzaža ostvarena je vrlo jednostavnim postupkom — dinamičnom izmjenom informacija i vijesti o događajima u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. A glasi, poruke o umorstvima, silovanju i pljački, stižu *po vetru*, crkvenom zvonjavom. U tekstu su prisutna tek dva sinonima glagola *zvoniti* (*simtamati* i *kampanati* na

² Miroslav K r l e ž a, 99 varijacija lexicographica, eseji i zapisi, Izbor, predgovor i redakcija Mate Lončar, NIP Duga, Beograd 1972, 49. i 50.

stran) za razliku od dosta čestih bogato razvedenih sinonimskih blokova³ koje nalazimo u »Baladama Petrice Kerempuha«. U okviru Krležine kajkavske poezije sinonime ovom glagolu (*zveniti, simtamati, kampanati, brenčati, cingilingati, nastrankuvati, žvenkati, cincinkati*) možemo promatrati kao karakteristiku pjesnikova stila, ali istodobno i kao stvarne, posve autentične *znakove vremena*. Simtamati, na primjer, zvoniti ovamo — onamo (*sim — tam*), u stranu, znači zvoniti na pogreb, oluju, vatru. Sablasna zvučna kulisa je ostvarena: Sisak je spaljen, Varaždin gori, Samobor pljačkaju Ungnadovi španjolski plaćenici koji »brane« granicu od Turaka, Taži siluje djevojke u Stubici . . .

(. . .)

Kampana Jezuševu, simtamle na stran:

»Kaj ste vre čuli, kume: Sisek je zežgan!«

V varožlinske gmajne se podravske hiže
popalil je Turčin paša iz Kaniže.

Sanobor je prepun Ungnadovih Španjolov,
otpelali su snočka tristpet jarmov volov.

Taži je v Stubice spreluknal tri device,
kaj muži nisu zmleli muke za gornice.

Kronologija Krležinih poetskih sinteza u *Kroniki* počinje godinom 1305, razdobljem avignonskih papa, dakle ekskomunikacijama i prokletstvima, nastavlja se umorstvom hrvatsko-ugarskog kralja Karla Dračkog (Karlo II) u Budimu 1386, pa preko mohačke katastrofe, pogibije Ludovika II, izbora Ferdinanda Habsburškog za hrvatskog kralja 1527. i Sulejmanovih ofenziva doseže do *Dana Majke Marije Svečnice*, tj. do 2. veljače A. D. 1573. Preko dva i po stoljeća valjaju se ovim reljefom ratovi, požari i kuge, zbivaju se kraljevska umorstva, masovni pokolji i trajno se gladuje. Kondenzirajući u nekoliko strofa martirij kmetskih generacija pjesnik potvrđuje logiku čina kad *mertuk greha prepolnen be*. U skladu sa zgusnutom povijesnom semantikom prethodnih stihova *Kronike* Miroslav Krleža sabija požar pobune i njezinu agoniju u svega

³ Vidi na primjer:

»pak su, kak bi rekli, zeli Advokata
Tolvaji pred bogom sebi Šenta, Škrata,
Hudiča, Silnjaka, Šatana i Vraga,
Zlodeja, Hahara, Markaja i Đavla,«
(Keglovichiana)

»Krabonosi, larfonosci, zaškrabani krabulniki«
(Harcuvanka)

»Odverči se, otujit se, pobegnut v fremt«
(Na mukah)

»Kuš bute, čkomete, silencijum«
(Komendrijaši)

dvije strofe ostvarujući tek spominjanjem i kretanjem imena vođa (*Elijaš kmet, Gobec-Beg*) dramatski efekt gibanja pobunjeničkih masa:

Dan Majke Marije Svečnice,
v Tahog Ferenca Stubice
sintama smert, postekleli zvonar,
muž se je s kanoni spremil na Somsedvar.
Dan Majke Marije Svečnice,
vu dne čalarne, serdite,
mertuk greha prepolnen be.
Elijaš kmet na Celje gre,
a Gobec-Beg z baltami pak za breg,
zima, megle, zvonovi i sneg.

Kervavi Fašnik joka od Klanjca na celjski breg,
zažvaleni kak marha, gladni kuruznjaka,
po snegu blodiju muži, bubenj mertvečki ruži,
znoreli šent z dijabli čarnu mašu služi.

Ishodišta bune možemo identificirati i posve egzaktnim leksičkim istraživanjem jezika »Balada Petrice Kerempuha«. Te su analize, naime, determinirale u ovom djelu nekoliko opsežnih terminoloških skupova (cvijeće, bolesti, novac, titule, feudalni naslovi, oruđa i oružja, vojni termini, porezi, mučila, jela itd.). Izdvojeni iz konteksta i grupirani u zasebne korpuse nazivi dobivaju metaforičku dimenziju: oni postaju znak određene društvene strukture, njezino bitno klasno obilježje. Konfrontiranje takvih skupova slikovit je prikaz odnosa među strukturama koje oni definiraju. Pri tome, dakako, valja imati na umu relativnost povijesne vjerodostojnosti nekih slojeva poetske vizije vremena, ali istodobno i relativnu vrijednost povijesne autentičnosti u zatvorenu sustavu pjesničkog djela:

Prvi skup: *jela (konzumenti: Poglaviti, Prepoglaviti, Preuzvišeni, Uzoriti, Velemožni, Veleučeni, Velečasni, španovi, banovi, biškupi, doktori, kancelari, fiškali, penezolovci, škudolisci, sladobisci, kapelani, kaštelani, Dominalni Gospodini, Zemalski Gospodini, prebendari, dacari, mežnari, pristavi, Varoški Suci, komornjiki, tabornjiki, obertabornjiki, generalkvartirtabornjiki, kumordinari, nadrišpani itd.): v rolu sfilana fazanova prseca, reš pečeni mlinci od pereca, fedrih sa zribanim celerovim korenom, na maslenom kropu hmelmate pistrange, jarebice, prepelice, kečige, auštrige, zelenjače iz hajdine, govedina, kuretina, teletina, bravetina, janječina, od kačje juhe hladnetina, svetojanske šparge mlade, na olju spečeni puži, morune: meter i po saka, venci češnjovki, škafi zosa, klobase, čurke, orehnjače, makovnjače, rezanci z čokolade, štrudli, marcipan, mendule, rogači, pomoranče, oškoruši, mušmule, sir-smerdljivi spuznjak ...*

Čak ovako brojan ovaj popis sigurno nije prezentirao sve elemente gospodskog jelovnika u »Baladama Petrice Kerempuha«. Ni zbroj potrošača, nije, dakako, potpun. Dovoljno je plastična, međutim, skica društvene strukture koju tvori njihova sinteza.

Drugi skup: *porezi* (Obveza su kmetska, korijen jelovnika, i vidni kut kojim muž viri u gospodsku blagovaonicu. Inventar aristokratskog menija upravno je proporcionalan opsegu poreznog sustava): *gornica, činž, graščica, mletvina, podimčina, pohižnina, ognješčina, maltarina, kerčmarina, tovar, tlaka, govedšina, presvalčina, martinščina, rokovnica, žirovina, sajamnina, brodarina, tičarina, dervarina, hižni ranjčik, pašarina, ciglarina, lugarina, ribarina, lovni cucki, tersovina, desetina, harač, pjacovina, odvetčina, lukno, vinski desetek, naturalna štibra.*

Treći skup: *sredstva prisile*. Jedan od vidova komunikacije konzumenata s obveznicima, neke metode transformacije drugog korpusa u prvi, ili kako desetina postaje *fedrih sa zribanim celerovim korenom: teca (zbulati), pod tabanom goruča žerjavka, sfruštati, zgubljenje glavno, galge, soha, žganje, šibe, prangeri, klade, verige, paličje, korbači, kipoče olje, ketači, čavli v rebru, hispanjske škornje, hispanjske palčenice, čavli v zanoftici, balte, žveplena košula, hispanjski žleb, štrik, (tatski ogerlič), goroča klešta, itd., itd.*

Dodatak prvom, drugom i trećem skupu. Prozna varijacija uz temu *Lamentacija o štibri*:

»Ovi naši kaptolski veleposjednici, uvjereni da su biskupske, tj. njihove desetine, činži, gornice i dežme »iuris divini« — božanskog pravnog podrijetla — za svoje livade, lukno, daće i vinograde u stanju su da se bore ne samo enciklikama već isto tako i topovima. Ti milosrdni zaštitnici djevica sv. Vinka Pavlinskoga patetično su zaprijetili godine 1917 svim agrarnim interesentima oko sebe ognjem i mačem, kao Toma Bakač, kada je branio Sisak od Turaka. Ne razmišljajući, po svoj prilici, ni o čem drugom nego o čitavom nizu svojih stečenih agrarnih privilegija i prava, ti naši biskupi u ovoj madžarskoj biskupiji nisu se osam stoljeća zapravo bavili nikakvim drugim pitanjem nego stjecanjem, povećavanjem i odbranom svojih feudalnih dohodaka.«⁴

Na mukah strucana spoved i primorano valuvanje stubičanskih puntarov... vu prestolnom varašu Beču epilog je stubičke drame. Blatan, krvavognojan, poslije *hispanjske škornje* i *palčenice* u deliriju devetog kruga torture, čovjek je ostao sam na sceni (istražitelj i krvnici prisutni su u solilokviju više kao imenice, kao refleksi prethodnih prizora, a ne kao sugovornici). Tema velike puntarije počinje i završava se monologom. Pjesmi prethodi njemački tekst zapisnika s ispitivanja Ilije Gregorića (Ellias Gregoricz) i Mihajla Gušetića (Michael Gossetich) na *den četr-toga rožnjaka A. D. 1573* kao posve autentičan povijesni okvir. Balada *Na mukah* napisana je početkom godine 1936. i također ima jasne povijesne koordinate. Vrijeme zapisničke listine i vrijeme pjesnikovo spajaju se tako u svezvremenu pjesme. Miješanje, pretapanje vremena (u vezi s tim pomicanje povijesnih ravnina), projiciranje trenutnog prezenta u ponor povijesne retrospekcije pjesnik izvodi u *Planetarijumu* kad pomoću *vračтва vešče, bahornice, čorave Betike* ostvaruje vlastitu svezvremensku prisutnost u hrvatskoj povijesti. U našu interpretaciju balade *Na mukah* valja pomno uključiti i neke elemente iz pjesnikove osobne kronologije i nužne odraze

⁴ Miroslav Krleža, *Davni dani, Sabrana djela Miroslava Krleže*, knjiga 11—12, Zagreb 1956, 351.

evropske i svjetske političke situacije na prijelazu iz 1935. u 1936. godinu. Tada teze, sudovi i osude koje Miroslav Krleža izriče u »Baladama Petrice Kerempuha« i intonacija ove poezije dobivaju svoju pravu mjeru. Stoga čovjekov monolog o krvi (*krv* je početna i ujedno tematska riječ ove pjesme i njezin najučestaliji motiv) usprkos brojnim povijesnim podacima koji ukazuju na 16. stoljeće i Gupčev ustanak, valja interpretirati sa sviješću o dvojakom vremenu balade:

(..)

zakaj curi ta gluha, masna, slepa,
strahotno mlačna karv?

Kmična, gliboka, čemerna, kam, zakaj kaple kri?

ili:

Kerv teče kak voda, kak cesta
kak melin klopoče, teče
mi gremo za njom, za glasom kervi naše.

»I uopće: nema u čitavoj Evropi ni jednog kvadratnog centimetra, na kome nisu nekoga oslijepili ili mu polomili zglobove ili ga dotukli kao psa, nema na čitavome globusu nijednog pedlja, koji nije natopljen ljudskom krvlju, koji nije groblje i mučilište i stratište, a čovječanstvo duše pijano u svoje saksofone, čovječanstvo se iz dana u dan sve više gorilizira, i ta slavna Evropa, mjesto da je evropejizirala Blitvu, obratno od toga, poblitvinjuje se sama sve više...«⁵

Umire čovjek (Gregorić ili Gušetić? — to je zaista nevažan podatak) raščetveren da bi potvrdio nečije pretpostavke, da bi odgovorio na pitanje *Zakaj smo se stali?* jedinom mogućom logikom i protupitanjem *Kaj drugo nisme znali, / kaj drugo nisme mogli / a kaj sme mogli?* osuđen, uostalom, već unaprijed, trne polako s onu stranu bola *pred licem Pravice vu bečke mesnice*, a njegov očajnički upit s početka pjesme koji u sebi sabire i godinu 1573. i 1936. *zakaj curi ta gluha, masna, slepa, / strahotno mlačna karv?* ostaje bitna dilema ne samo ove knjige već i čovjekova postojanja.

Z u s a m m e n f a s s u n g

REFLEXE DES BAUERNAUFSTANDES 1573 IN DEN »BALLADEN DES PETER KEREMPUCH« VON MIROSLAV KRLEŽA

Galgen stehen am Anfang von Krležas kajkavischem Liederbuch, in seinem ersten Vers. Galgen und drei gehängte Bauern sind die einzigen Requisiten der gespenstischen Szene, mit der die »Balladen des Peter Kerempuch« beginnen. Unter der Überschrift des ersten Gedichtes die zeitliche Signatur der Szene: anno Domini 1570.

⁵ Miroslav Krleža, Banket u Blitvi, Sabrana djela Miroslava Krleže, knjiga 1/I II, 111.

Bei der Auseinandersetzung mit dieser Dichtung muß man der Funktion der archaischen Jahresangaben besondere Aufmerksamkeit widmen. Indem er die Zeit der Ballade bereits im Untertitel festlegt, verweist der Dichter auf die geschichtliche Semantik des Datums. Die Welt des Gedichtes öffnet sich damit für die Radiation der Assoziationen des Lesers und der Bilder aus dem gekennzeichneten geschichtlichen Zusammenhang. Die Ballade ist in den Rahmen einer historischen Freske hineingestellt, aber sie ist nicht nur die Darstellung geschichtlicher Geschehnisse, sondern ihre synthetische poetische Revalorisation. Das Drama der Entdeckung dieser Poesie hat damit erst begonnen.

Von den vierunddreißig Gedichten, die die »Balladen des Peter Kerempuch« umfassen, sind sogar zwölf im Untertitel mit Jahreszahlen aus dem 16. Jahrhundert signiert. Zwanzig Balladen haben keinerlei Zeitangaben, und die übrigen zwei, *Tuopolska reštauracija* (*Turopoljer Restauration*) und *Keglovichiana*, befinden sich im Rahmen des 19. bzw. des 18. Jahrhunderts. Eine Durchsicht der zeitlich nicht festgelegten Balladen zeigt, daß wir thematisch noch zwei weitere in die Koordinaten des 16. Jahrhunderts einordnen können. Das ist das Gedicht *Verböczy*, das wir bedingt mit dem Jahr 1514 datieren könnten, als der große ungarische Bauernaufstand unter György Dózsa ausbrach und — mit äußerster Grausamkeit natürlich — niedergeschlagen wurde. In diesem selben Jahr bestätigte der ungarische adelige Landtag die berüchtigten Leibeigenengesetze István Verböczys, die 1517 in dem Buch »Tripartitum« gedruckt wurden und die als unantastbarer Kodex zur Aufrechterhaltung der feudalen Klassenprivilegien bis 1848 gültig waren. Aufschlußreich ist auf jeden Fall die Angabe, daß das »Tripartitum« bereits 1574, also ziemlich rasch, ins Kroatische übersetzt wurde. Die zahlreiche feudale Gerichtsexekutive kannte die lateinische Sprache jedoch gut genug, um nicht auf die Übersetzung warten zu müssen. Die Aneinanderreihung von Angaben zu diesem Werk des ungarischen feudalen Gesetzgebers ruft fast reflexartig einige lexikalische Assoziationen in Verbindung mit der Sprache der »Balladen des Peter Kerempuch« hervor. Der Wortschatz dieses Werkes besitzt nämlich zwei Synonyme des Substantivs *Henker*, zwei Repliken eben ungarischer Provenienz: *hahar* und *porkolab*. Dabei sollten wir uns ebenso daran erinnern, daß in den »Balladen« *Richter* fast immer *rihtar* ist.

Das Thema des Bauernaufstandes finden wir auch in der Ballade *V megli* (*Im Nebel*), die keine Zeitangabe hat und erst in ihrem letzten Vers *Kervavi akordi vu stubičke drami* (*Blutige Akkorde im Stubitzer Drama*), rückwirkend also, die geschichtlichen Koordinaten der blutigen, nebligen, toten Landschaft im ersten Teil des Gedichtes bezeichnet. Und während so die Kadaver der gestern noch lebenden bauerlichen Rebellen im Schlamm verwesen, rüstet sich der Mensch für eine neue Etappe, für ein neues Drama, das diesmal das von *Stubica* sein wird.

Das Panorama des 16. Jahrhunderts in Kroatien reanimiert der Dichter mit vierzehn Balladen in einer Zeitspanne von 1514 (Gedicht *Verböczy*) bis 1594 (*Carmen antemurale sisciense* und *Po vetru glas* / *Botschaft des Windes*). Wir wollen gleich betonen, daß die »Balladen des Peter Kerempuch« nicht in chronologischer Reihenfolge organisiert sind und daß unsere Umgruppierung von Krležas Rekonstruktion der weiteren geschichtlichen Szene um A. D. 1573

eine notwendige analytische »Vergewaltigung« der Organisation dieses poetischen Korpus darstellt. Das Jahrhundert des Bauernaufstands unter Matija Gubec beginnt so in den »Balladen des Peter Kerempuch« mit Reminiszenzen an einen Rechtskodex, an einen erstickten Aufstand (interessant ist, daß in der Literatur, wenn von der Niederwerfung einer Erhebung gesprochen wird, häufig gerde die *Erstickung* des Aufstandes erwähnt wird, also eine Form des *Mordes*), und endet mit einem Zyklus über die Schlachten mit den Türken bei Sisak. Außer diesen vierzehn Balladen muß man in die Zeit von Matija Gubec auf jeden Fall auch die *Lamentacija o štibri* (*Lamentation über die Steuer*), die keine chronologischen Angaben hat, da ihre Zeit einige Jahrhunderte umfaßt, und das *Planetarijom* (*Planetarium*) als synthetische dichterische Vision und Revalorisierung der kroatischen Geschichte inkorporieren. Innerhalb der dieserart zeitlich gruppierten Balladen finden wir das Thema des Bauernaufstandes, direkt oder indirekt ausgesprochen, als Ahnung, als Höhepunkt der Erhebung, Gerichtsverfahren oder blutigen Epilog, in den Gedichten *Petrica i galženjaki* (A. D. 1570), *Po Medvednici* (A. D. 1570), *Na mukah* (A. D. 1573), *V megli* und in der *Kronika* (A. D. 1573) (*Peter und die Galgenvögel, Auf der Medvednica, Folter, Im Nebel, Chronik*). Gute Kenner der »Balladen des Peter Kerempuch« können einwenden, daß in dieser Auswahl die Ballade *Baba cmizdri pod galgama* (*Eine Alte flennt unterm Galgen*) nicht erwähnt wurde, die sich in Szenographie und Intonation fast an das Gedicht *Petrica i galženjaki* anschließt, ebenso *Galženjačka*, *Mizerere Tebi*, *Jeruzalem* oder *Nenadejano bogčije zveličenje* (*Galgenlied, Miserere Dir, Jerusalem, Unverhofft wird uns Erhöhung werden*), die unserer Auswahl als expressive (zeitlich indetermierte) Komplemente zugeordnet werden können. Obwohl diese Einwände ernsthafte Argumente aufweisen, beschränkt sich unsere Interpretation trotzdem auf eine Darstellung der fünf genannten Gedichte, die thematisch ausgeprägter an den Aufstand von Matija Gubec gebunden sind. Umfassendere Interpretationen dieser Thematik müßten in die Analyse auf jeden Fall auch die andere Balladengruppe aufnehmen und ihre Stellung und Funktion in Krležas Vision der kroatischen Vergangenheit untersuchen.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

5

U povodu 400. godišnjice hrvatsko-slovenske
seljačke bune

Z A G R E B

1 9 7 3

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Ivan KAMPUŠ, Hrvoje MATKOVIĆ,
Gordana VLAJČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

IVAN KAMPUŠ

Radovi V

Izdavač

Sveučilište u Zagrebu
Institut za hrvatsku povijest

Za izdavača

Prof. dr Ljubo Boban

Prijevod

Benjamin Tolić, Miljen Šamšalović (njemački), dr Vlasta Vince (slovenski)
dr Geno Senečić (slovački)

Lektori

Stjepan Damjanović, Jasna Penzar

Korektor

Branko Erdeljac

Za sadržaj priloga odgovara autor